

A könyvtár, amely nem keresi, hanem látja és felvállalja szerepeit

Hozzászólás egy kicsiny könyvtár nagyszerű életét is bemutató konferencián*

A székesfehérvári Gárdonyi Géza Művelődési Ház könyvtára (engedjék meg, hogy a továbbiakban néhol „Gárdonyi”-ként említsem) konferenciáján elhangzottak, és az ott látottak, halottak meggyőztek arról, hogy érdemes volna a szociális funkciók terén is összegyűjteni és közzétenni, majd pedig sok-sok szakmai vitával, szelíd, de határozott beszélgetéssel továbbgondolni a jó gyakorlatokat.

A Gárdonyi meghívása nem volt előzmény nélküli. Az MKE *A könyvtár szociokulturális funkciói – életmód, életminőség. Országos Könyvtári Stratégiai műhelynap* 2014. január 28-i műhelybeszélgetésnek, majd az ezt követő, február 18-i összegző műhelybeszélgetésnek a gondolatai, vitái, hozzászólásai, stratégiai-fogalmazási kísérletei kavartak még fejemben, amikor készültem a székesfehérvári találkozóra.

Sok fontos dologról esett szó ott, a március 3-i konferencián, így könnyű volt reagálni. Bár itt olvasható írásomnak ottani hozzászólásom az alapja, de nem csupán reakció, összegzés, hanem gondolat kísérlet, melyben a Gárdonyi jó gyakorlatai és más pozitív példák alapján a könyvtár és szociális funkcióinak viszonyát a problémamegoldó gondolkodás felől próbálom megragadni. Céлом az is, hogy erősítsem a könyvtárosokban, intézményvezetőkben azt a szakmai önbizalmat, amely új gyakorlatok kikísérletezésére, meghonosítására, folytatására bírja őket minden anyagi nehézség, szakmainak tűnő ellenérv dacára, valódi szakmai vitákat vállalva.

A téma aktualitásáról

A könyvtár szociális funkcióiról való gondolkodásunk nem véletlenül vált éppen most fontossá. Láthatóak már azok a trendek, akár az olvasásvizsgálatokból, akár a szociálisan hátrányos helyzetű társadalmi csoportokról szóló kutatási eredményekből, amelyekben a könyvtár egyfajta szociális menedékhelyként vagy esélykiegyenlítő „keszonként” jelenik meg.

---

* * 2014. március 3-án, Székesfehérvárott a Gárdonyi Géza Művelődési Ház és Könyvtár rendezésében konferenciát rendeztek *Az igénytől a megvalósításig* címmel. A könyvtár szociális funkcióiról tartott előadások szövege megjelent nyomtatásban is, de elérhető a www.ggmuvhaz.hu címen is. Itt hangzott el Kardos Ferenc hozzászólása, amelyet most kibővítve, megszerkesztve adunk közre. (A szerk.)

A könyvtár szociális intézmény

Könyvtárakat csak ember hoz létre másik emberek és saját maga számára, azaz maga és közössége (népe, faluja, nemesi rendje, polgártársai stb.) számára. A könyvtár tehát eredendően társadalmi, vagyis a legtágabb értelemben vett szociális intézmény.

A könyvtár szociális funkcióit a vele szemben támasztott szociális igényekkel lehet leginkább meghatározni. Ezek az igények pedig a könyvtárat körülvevő társadalomból érkeznek. Az igényeket, bár mindig is jelen voltak, sokáig nem kezelte szolgáltatást kívánó igényekként a könyvtár; nem tudatosította eléggé az őt körülvevő helyi társadalommal, a fenntartóval, a támogatókkal, hogy ezeknek az igényeknek a kiszolgálása is a könyvtár feladata, és ez költségekkel jár.

De mik is ezek az igények? Az első, legközvetlenebb igény a menedékhely. Ez az igény összekapcsolódhat a könyvtárhasználat céljával, de megjelenhet a könyvtár falain belül mindennemű könyvtári igény nélkül is. Az ülőhely, fűtés, világítás, szociális helyiségek használatáért csak csendben kell lenni egy könyvtárban és betartani a minimális könyvtári szabályokat.

Ezek korábban is megjelentek ugyan, de a szociálisan ellehetetlenedett térségekben fokozottabban keresik mélyszegények, hajléktalanok a könyvtári menedékhelyet, sok esetben könyvtárhasználatot mímelve. A könyvtárnak ilyen esetekben fel kell tennie a kérdést önmagának és könyvtárhasználó közönségének, mihez is kezdjen ezzel a jelenséggel. A válasz sok mindentől függ. Függ a menedékkeresők állapotától: alkalmasak-e másokat nem zavaró könyvtári tartózkodására vagy nem. Függ a könyvtári tér kapacitásától, hiszen ha kevés az ülőhely, vagy a polcok közt szűk a hely, akkor gondot jelenthet egy egész nap ott tartózkodó nem könyvtárhasználó. Függ a könyvtárhasználó közönség összetételétől, jellegétől, toleranciaszintjétől. Függ a fenntartó szándékaitól, rendelkezéseitől. És nem utolsósorban függ a könyvtárosok személyiségétől is: befogadó vagy elutasító, vannak-e szociális helyzetek kezelésére alkalmas ismeretei, eljárásai.

A könyvtár és az őt körülvevő társadalom

A könyvtár és társadalma egymásra találása elsősorban az intézmény és az azt körülvevő közösség viszonyán, nyitottságán és egymás iránt érzett bizalmán múlik. Bármilyen szolgáltatást kitalálhat, kitervelhet egy könyvtár, ha nincs kapcsolata az őt körülvevő közösséggel, a Gárdonyi esetében egy elszegényedő, öregedő, ipari munkahelyeit veszített lakótelep mikrotársadalmával.

S fordítva: bármit is szerethetnének kérni az ott élő emberek, ha a könyvtár elzárkózó, nem kommunikáló, arisztokratikus, nem a közösségnek akar szolgálni, hanem egy vélt könyvtárképnek akar megfelelni. A közkönyvtár a könyvtárlátogatók (mindenféléképp olvasók), a gyűjtemény (mindenféle dokumentummal) és a könyvtáros (mindenféle társadalmi kapcsolattal) együttműködésének eredménye lehet csak, bármelyik hiányzik, az a mai értelemben nem közkönyvtár.

Tovább gondolva: ha a könyvtár mikrokozmoszában döntően valamilyen szempontból hátrányos helyzetű lakosság marad zömében, és a könyvtár ezzel mit sem törődik (nem feltétlenül nemtörődömségből, sokkal inkább a hagyományai,

vagy félelmei miatt), akkor könnyen olvasó, könyvtárhasználó nélkül marad. Honatalanná és haszontalanná válhat közvetlen környezetében, magányos őrtoronnyá.

A székesfehérvári Gárdonyi Géza Művelődési Ház Fenyvesi Lászlóné Zsuzsa által vezetett könyvtárának tapasztalhatóan élő és intenzív kapcsolata van környezetével, ha kell a kulcsos gyerekek könyvtára, ha kell, az olvasgatni, lapozgatni akaró nyugdíjasok otthona, az őt körülvevő társadalom szerves része.

Jó példa arra, hogy a közművelődési könyvtárnak nem minden esetben és nem mindenáron kell kutatnia, keresnie szociális funkcióit, hanem elsőként elég figyelnie a környezetére, annak szociális jellemzőire, az ott élők szociális állapotára, és reagálnia szükséges erre szolgáltatással, könyvtári környezet átalakításával, bármivel, ami alkalmasabbá teheti a könyvtárat e környezet beinvitálására és kiszolgálására. Persze ez nem jelentette a Gárdonyiban sem, nem jelenti másutt sem azt, hogy ne kutassunk differenciáltabb szolgáltatási lehetőségek után, ne keressünk távlatokat is nyitó könyvtári új gyakorlatokat. Székesfehérvárott az akadálymentesítés tűnik az egyik távlatos könyvtárfejlesztésnek, könyvtár-érzékenyítésnek. (Könyvtár-érzékenyítésen értek minden olyan eljárást, mely a könyvtárost, és a könyvtárhasználó olvasót, látogatót befogadóbbá teszi speciális társadalmi csoportok irányába, érzékenyebbé, együttérzőbbé teszi nézeteiket, segítőkészebbé teszi viszonyulásaikat és cselekedeteiket e csoportok irányába.)

Olyan fejre szerelhető eszközt is beszereztek, amellyel az is tud interneten tájékozódni, olvasni, zenét hallgatni, akinek tartósan vagy időlegesen sérültek kezei, karjai. Nem azért tették, mert erre tömeges igény van, hanem azért, mert van, lehet ilyen olvasó, s ők azt az egy olvasót is meg akarják becsülni. De nemcsak ebben van távlatosság, hanem abban is, hogy az ép felső végtagokkal rendelkező látogatóknak is megmutatják, nekik is engedik használni. Az ép kezű olvasók számára ez érdekes, izgalmasan új, empatikus könyvtárról árulkodik, a könyvtáros számára pedig lehetőséget ad érzékenyíteni olvasóit sérült olvasótársai felé. A Gárdonyiban jól ismerték fel, hogy a közeli értelmi akadályozottsággal élők számára biztosíthatnak akadálymentes eszközöket, de nem elég, ha csak nekik mutatják meg, hanem másoknak is. Tanúja voltam a konferencia után, hogy a kulturális közmunkások is megismerhették az eszközöket. Ha a nem akadályozott könyvtárhasználók megismerik az akadálymentes eszközöket, használatuk mikéntjét, értelmét, akkor várhatóan nem ellenérzéssel tekintenek az akadályozottsággal élő olvasótársakra. Nagykanizsán is tapasztalat, hogy ezeket az eszközöket csak eszközhasználati oktatás után tudják használni maguk a akadályozott könyvtárhasználók is, tehát a használóképzésnek kell ilyen ága is legyen. Bátorítom a Gárdonyi könyvtárosát, de más kollégáknak is javaslom: jó gyakorlat a fogyatékkal élő és nem fogyatékkal élők összeismertetése a könyvtárban, esetlegesen segítőtársi könyvtári kapcsolat kialakítása.

A könyvtár, a közkönyvtár mindenképp, szociálisan nevelő hatású közösségi intézmény, ha akarjuk, ha nem. Ez az egymást nevelő hatást lehet figyelmen kívül hagyni („mi nem vagyunk iskola”), de lehet figyelembe véve használni a szolgáltatásfejlesztésben és a könyvtárosok önfejlesztésében is.

A Gárdonyi példájából kiindulva: ha egy nem roma olvasó, internetet illedelmesen használó roma olvasókat lát, minden bizonnyal hat az ő saját roma-képére. Ha rendszeresen tapasztal olvasó romákat, mint Nagykanizsán a Halis István Városi Könyvtárban, akkor pár év alatt a város könyvtárhasználó rétegében érezhetően

csökken a roma–nem roma konfliktusok száma, mert egymás felé nyitottabbá válnak. Lassú tanulási folyamat ez, és természetesen nem tudjuk megváltoztatni a helyi társadalom egészének szemléletét. De ilyen hozzáállással biztosítani tudjuk a demokratikus hozzáférést a dokumentumokhoz, információkhoz, és – hosszabb idő elteltével – a nyitott, befogadó közösséget.

Ez a gyakorlat azt is jelenti, hogy a könyvtár a helyi közösség szociális hálójának fontos láncszeme; segítőtárs, segítő kéz azoknak, akik bármilyen fizikai akadályozottság miatt (legyen az egészségügyi, pénzügyi) kulturális hátránnyal él. A mindennapi jó gyakorlatok egyúttal távlatos cselekedetek is, egyszerre szólnak jelenről és jövőről.

Akkor lehet csak elindítani ezt a folyamatos érzékenyítési, tanulási folyamatot, ha a mindennapok pillanatnyi szükségleteit is kielégítjük. Erre is kitérő példával szolgált a Gárdonyi. Az éhesen a könyvtárba menekülő szegény kulcsos gyerekek számára csekély enivalót (zsíros kenyér, aprósütemény) és teát is szolgáltat, hogy ne korgó gyomrukra, hanem olvasmányukra, tanulásukra, internetes böngészésükre tudjanak koncentrálni. De ezt nem úgy teszik, hogy mások kirekesztődjenek, hanem úgy, hogy az ilyen alkalomkor bármelyik olvasó részesülhet ebből a karitatív szolgáltatásból. Példaértékű e cselekedet! Főleg úgy, hogy a könyvtár, ahogy az egész intézmény, csekély költségvetésből működik. És ezen a ponton átterek második fontos témakörünkre is: a könyvtár és működtető intézménye kapcsolatára.

Könyvtár és művelődési ház: egy család

Közművelődési könyvtáraink jelentős hányada él együtt, különböző fölé- és alárendeltségi viszonyokban más intézményekkel. Úgy tapasztalom, hogy az anyaintézmény vezetőjén múlik döntően és másodsorban csak a struktúrán, hogy milyen viszonyban van a könyvtár anyaintézményével, társintézményével. A könyvtár lehet teljesen alávetett intézmény, nemcsak költségvetésében, hanem szakmaiságában is, lehet domináns intézmény, amely önálló költségvetéssel bír, és lehet olyan intézmény, amely bár nem rendelkezik saját költségvetéssel, szakmai szempontból önálló. Ez utóbbi csoportba tartozik a Gárdonyi Géza Művelődési Ház könyvtára is. A szakmai önállóságot és egyúttal anyagi biztonságot nyújtó viszonyoknak több alapfeltétele van.

Alapfeltétel, hogy az intézmény vezetője és a könyvtár vezetője (esetünkben egyszemélyes a könyvtár) tisztelje, megértse egymás szakmaiságát, konstruktív együttműködésük hasonló intézményfejlesztési elveken nyugodjon. Úgy látom, a Gárdonyiban ilyen termő szakmai kapcsolatról van szó, amelyben nincs jelen a sok helyütt tapasztalható szakmai szűkkeblűség vagy féltékenység. Mindezt könnyű elhatározni, de az anyagiak szűkössége, vagy épp sajátos kultúrpolitikai okok miatt sokszor nehéz kivitelezni a hosszú távon kiegyensúlyozott kapcsolatot. Ha mindegyik fél tudatában van a valós lehetőségeknek, ismeri a korlátokat, a szakmai kapcsolat átvészselheti az esetleges nehézségeket is. Folyamatos, őszinte kommunikáció szükséges a jó szakmai kapcsolat fenntartásához.

Alapfeltétel, hogy a könyvtári szolgáltatásra alkalmas helyiségekben, térben működjön a könyvtár az intézményen belül. A könyvtári és közművelődési tevé-

kenység ne egymástól vegyen el, hanem inkább egymás számára biztosítson teret. Úgy látom, a Gárdonyiban ez is jó irányba halad, főleg ha a terveket nézzük.

A könyvtári és a közművelődési tér a kistelepüléseken többnyire ugyanaz a tér, amit a működő könyvtár tart fenn, tart megfelelő állapotban a faluközösség számára, leginkább folyamatos működésével, és biztosít az esetenkénti közművelődési használatra.

A könyvtári és közművelődési funkciók gyengíthetik és erősíthetik is egymást. Leginkább a vezetők hozzáállásán, szakmai elképzelésein múlik, hogy pozitív vagy negatív-e ez a hatás. A negatív egymásra hatásban természetesen senki nem érdekelt. Konfliktus leginkább akkor jelentkezik, ha nem kiegyensúlyozott a két intézményrész viszonya, illetve ha erőteljes valamelyik fél anyagi érdekeltisége. Érdekes a költségek, bevételek vonatkozásában is hosszú távra és a kölcsönösség jegyében tervezni, és ennek érdekében megfelelő kompromisszumokat kötni. Akkor ugyanis egy kiszámíthatóbb könyvtári és közművelődési tevékenység és finanszírozás állhat elő. A Gárdonyi ezt az utat járja: komplex könyvtári és közművelődési pályázatokban, fejlesztésekben gondolkodik, nem versenyzetve a két tevékenységet, hanem összehangolva. Ez egyben azt is jelenti, hogy a könyvtár szociális funkciói tovább bővülnek, többek közt azoknak a környezetében élő kis-közösségek felé, amelyek közművelődési szerepeket is vállalnak, illetve közművelődési igényekkel is jelentkeznek.

A könyvtár forráshiányainak kezelése – új lehetőségekkel

A Gárdonyi Géza Művelődés Ház igazgatója, Adorján Viktor beszámolója kitért a fenntartás nehézségeire is. Ennek két olyan elemére hívnám fel a figyelmet, amely a könyvtár társadalmi kapcsolatrendszerének erősítését összekapcsolja a humán-erőforrás-hiány időleges csökkentésével. Az egyik a közmunkások befogadása, jelenléte a könyvtárban vagy a közművelődési térben, mellyel a Gárdonyi is él.

Amióta megteremtődött a lehetőség, azóta mindig foglalkoztatott a mi nagykanizsai könyvtárunk közmunkásokat, leginkább alacsony végzettségűeket. Ma Nagykanizsán tizenhat közmunkás dolgozik, akik közül kilencen felsőfokú végzettségűek és közülük hárman könyvtárosok. A tendencia tehát a közmunkások számának növekedése, és a képzettség fokának növekedése. Ha a közmunkások jelenlétét a könyvtár nem kényszerként kezeli, hanem lehetőségnek, erőforrásnak fogja fel, akkor lehetősége támad arra, hogy – megfelelő szakmai irányítás mellett – olyan munkákat is elvégeztesen, amelyekre humán-erőforrás híján addig nem volt reménye sem. De lehetőség arra is, hogy a könyvtár olyan olvasói rétegekhez jusson el általuk, amelyek egyáltalán nem könyvtárhasználók még. Ez a lehetőség azért is fontos, mert az alacsony végzettségű, többnyire szociálisan hátrányos helyzetű közmunkások nagy része olyan közösségekből érkezik, ahol jószerivel ismeretlenek a könyvtári szolgáltatások. Nagykanizsán az a gyakorlat, hogy a közmunkások munkaidejük egy részében (harmadában is akár) nem munkájukat végzik, hanem a könyvtári szolgáltatásokat ismerik meg, tanulják, hogy kedvet kapjanak a rendszeres könyvtárhasználatra, kialakuljon bennük a könyvtár jó híre, és ezt a hírt terjesszék legzártabb közösségeikben is. Azt is kérjük tőlük, hogy könyvtári kampánykiadványainkat, híreinket is vigyék el családjaikhoz, utcáikba, hátha tőlük szí-

vesebben veszik, mint tőlünk, eladdig idegenektől. Nem mondom, hogy minden közmunkásunkat sikerült megnyerni, de tucatjával van révükön szerzett új olvasónk. Ezt a Gárdonyiban is lehet, akár a kulcsos vagy szegénységben élő roma gyermekek révén is. A közfoglalkoztatottak esetében – úgy tűnik fel – a bizalom és a szakmai irányítás együttes alkalmazása a kulcs. Ők maguk pedig az ajtó egy új könyvtári hódításhoz.

A forrásteremtés másik lehetősége a fenntartók meggyőzése, hogy az adott könyvtár és közművelődési intézmény hasznos, a népesség megtartásához, munkahelyteremtéshez és az egyes emberek esetében a foglalkoztathatósághoz szükséges tulajdonságok (például az olvasás- és írástudás, internethasználat) fenntartásához szükséges munkát végez. A meggyőzés mellett fontos a valós költségek tudatosítása, ezzel együtt a politikai felelősség tudatosítása is, sokkal gyakrabban, mint gondolnánk.

Végül

Nagyon inspiráló volt a Gárdonyi Géza Művelődési Ház könyvtárának konferenciája, amelynek sok értékéről itt nincs módon beszámolni. Például Bartos Éva kiváló könyvtártörténeti összefoglalásáról, amelyből kiderült, hogy minden kor könyvtárának megvolt a maga könyvtári kórképe és üdvözítő módszere, de az is, hogy a könyvtár élete is örök tanulási folyamat. Leginkább arról győződtem meg, hogy ha valami fontosat akarunk mondani a könyvtár szociális funkcióiról, előbb sok-sok olyan könyvtárat kellene meglátogatnunk, mint a Gárdonyi, ahol a kényszerek és lehetőségek egymásra hatásából – az okos vezetői döntések nyomán – követni méltó gyakorlatok születnek.

Kardos Ferenc